

Стево М. Лапчевић

Мученици и јамари: сџрадања у Лежимиру 1942. и 1943.

Нови Сад: Архив Војводине; Сремски Карловци: Епархија сремска, 2023.

Са благословом Његове светости владике сремског господина Василија Вадића, из штампе је у новембру 2023. године изашла књига: *Мученици и јамари: сџрадања у Лежимиру 1942. и 1943.* аутора Стеве М. Лапчевића, докторанда политикологије. Реч је о првом издању књиге обима 299 страна, која је 2023. публикована поводом 80 година од мученичког страдања српске нејачи у храму Светог великомученика Георгија у Лежимиру. Предговор издању написао је епископ сремски господин Василије, а поговор уважени протојереј-ставрофор мр Јован Милановић, професор и ректор Карловачке богословије. Књига је у целости јавно доступна на сајту Архива Војводине: <https://arhivvojvodine.org.rs/mucenici-i-jamari/>.

Између предговора и поговора, Стево М. Лапчевић на 285 ауторских листова доноси сведочења о догађајима пре, током и након Другог светског рата у граду Сремској Митровици и Сремскомитровачком округу у коме се налази Лежимир. Он у свом раду, уз брижљиво сабране историографске доказе који су претходно објављени у литератури и периодици, доноси и нова, до сада непозната сазнања, до којих долази ишчитавањем архивске грађе која је похрањена у Историјском архиву Срема, а део података проналази у документацији сремскомитровачког Завода за заштиту споменика културе. Уз то се, као посебно значајан чинилац овог истраживања, истичу премијерно објављене изјаве сведока које је Лапчевић лично интервјуисао. Сазнања до којих је дошао, у складу са научноистраживачком методологијом, аутор претаче у књигу коју структурира у три основне целине.

У првом делу не пропушта да, у ширини врсног политиколога, сажето али језгровито опише и објасни живот Сремске Митровице између два светска рата, са посебним акцентом на српско-хрватске односе, нарочито у времену од 1935. до 1941, о чему у Прологу закључује: „Успео сам да покажем да исти никада нису били задовољавајући и да је живот две заједнице текао више паралелно него здружено.“

У другом, средишњем делу рада, који је у односу на остала два значајно обимнији, из аспекта локалног, сремскомитровачког хоризонта, Лапчевић прати ратну хронологију. Не упуштајући се у замке савременог историјско-политичког ревизионизма, аутор не пропушта прилику да читаоцима саопшти да током првих година рата партизанске јединице у Срему нису имале политички префикс. Потом, наводи и податак који је још увек широкој јавности непознат, те стога, аутор опрезно износи чињеницу коју потврђује архивска грађа, да по-

четком рата Југословенска војска у отаџбини партизанским јединицама у Срему није била „противничка страна“. Указујући на истину да се елементи политичке и братоубилачке борбе у Срему јављају тек од 1942/43, Лапчевић тежиште свог истраживања потом усмерава на страдање цивила Срема. Доказујући да је послератна комунистичка пропаганда на постулатима „братства и јединства“ целате Срба у Срему генерализовала кроз појам „фашисти“, аутор на примеру села Лежимира аналитички рашчлањује догађаје и учеснике. На једну страну поставља жртве – мученике, које појединачно идентификује, док на другој страни пописује целате – јамаре. На овај начин, из неодређене скупине „фашиста“, Лапчевић аргументовано закључује да су масовне злочине над Србима у Срему првенствено починиле хрватске оружане снаге, потом и немачке, нарочито фолксдојчерске јединице предвођене Румљанином Антоном Бауером. Пратећи историјске чињенице, као целате православних Сремаца идентификује још и: белогардејце, козаке, Ханџар дивизију и Ромулову јединицу, која је на путу за Африку починила злодела у Срему. Стидљиво, овде Лапчевић тек дотиче у нас скрајнуту чињеницу о егзекуцијама које су над цивилима Срема вршили и потоњи ослободиоци. Потом, ауторова пуна пажња посвећена је страдању Сремаца у крвавој акцији усташе Виктора Томића у лето 1942, када је за две недеље на релацији Земун–Сремска Митровица похапшено око 10 хиљада људи. Лапчевић представља злочин у коме је на страстишту Дудик крај Вуковара и страстишту поред православног гробља у Сремској Митровици монструозно побијено између шест и седам хиљада Срба. Са посебним пијететом, аутор набраја Лежимирице који су страдали у крвавом пиру усташе Томића у лето 1942, али и студиозно обрађује узрок, разлог и повод за овај злочин. Голгота српског народа се овде не свршава, као ни Лапчевићево истраживање, које разоткрива и злочин који се догодио 27. новембра 1943. у храму Светог великомученика Георгија у Лежимиру, где је животе изгубило 85 недужних српских душа. Злочин који је почињен над српском нејачи у лежмирској парохијској цркви преживеле су две особе: старица Даница Сремчевић из Лежимира и девојчица Делија Лаушевић из Гргуреваца, која се у Лежимиру, кобног дана, игром судбине затекла. Злочин у цркви у Лежимиру починиле су усташе – регуларне јединице тада међународно признате Независне Државе Хрватске (НДХ). Аутор на више места у књизи истиче да је, после рата, зарад „братства и јединства“ масовно мученичко страдање Лежимираца остало затамњено иако је стравичан догађај зверског погубљења српске нејачи и рушење парохијског храма на њихова мученичка, овоземаљска тела, имало чак два преживела сведока. Углавном, послератна литература је све злочине које је над Србима у Срему починила НДХ, па тако и злочин у Лежимиру, приписивала „фашизму“, одбијајући да целате назове њиховим правим именом. Уз то, злочине који су се током рата у континуитету догађали, а у којима су првенствено страдали Срби, комунистичком пропагандом али и антисрпском историографском школом, послератна Југославија преобликује тако да су сви уџбеници, хронике, монографије које су се бавиле темом страдања, цивилне жртве – Србе Сремце преименовали у чланове и симпатизере Комунистичке партије Југославије (КПЈ). Као пример реченог јасно сведочи спомен-гробље жртава усташе Томића у Сремској Митровици, на коме је у годинама после рата постављен крст, православни свештеници су опојали мртве, држани су парастоси, о чему Лапчевић у књизи сведочи и текстом и фотографијама, а

потом износи и чињеницу да је у годинама које су уследиле, крст – симбол снаге Христове, уклоњен. Уз то, аутор примећује и да је у поратним годинама, као разлог почињених масовних злочина над Србима током рата, навођена „идеологија“, тако да су послератне генерације погрешно учене да су у Срему људи масовно страдали зато што су били чланови или симпатизери КПЈ. У поратним годинама, црвеним чекићем пребијана је истина, црвеним српом пресецао је свако настојање да се масовном страдању Срба у Срему дају национални и верски префикси. Чак, напротив, биолошко и материјално страдање Срба Сремаца је маргинализовано иако је садржало све елементе који су дефинисани међународном одредницом „геноцид“. Међутим, Србима из мученичког Срема ни данас није признато да су током Другог светског рата преживели геноцид који су над њима спровели Хрвати. Коначно, требало је 80 година да Стево М. Лапчевић у овој књизи, на примеру Лежимира, студиозно рашчлани узрок, разлог, повод страдања, да недвосмислено идентификује жртве и целате, које дефинише одредницом „јамари“, јер зликовци су своје жртве на масовним губилиштима убијали над ископаним јамама, у које су их сахрањивали и мртве и живе. Осим својом речју, Лапчевић у књизи о злочину сведочи и оригиналним фотографијама. Сабравши истину у листове књиге, не чуди да аутор не пропушта прилику да закључи да Срби у комунистичкој Југославији, пре свега, нису сами себи признали ко су им били целати. Потом, поставља и филозофско питање: *да су Срби на време признали ко су им целати, да ли би у последњим ратовима преишли исте злочине?*

Компарацијама раније објављених пописа и података о лицима која су као завичајци Лежимира у периоду 1941–1945. лишени живота, уз новооткривене изворе аутор долази до закључка да је из овог маленог (по попису из 1931. село је бројало 2.041 становника) села у Срему страдало 575 душа; овом броју треба додати и 12 завичајаца села Гргуреваца, који су ликвидирани у Лежимиру. Истраживачким радом Лапчевић је успео да сачини списак од укупно 587 страдалника, пописавши: презиме, очево име, име, годину рођења, место и годину погибије, те да посебно идентификује 85 лица која су ликвидирана у храму Светог великомученика Георгија.

У трећем делу, рад је посвећен уништеним и поплачканим добрима Српске православне цркве у Сремскомитровачком округу и граду. Аутор овде доноси податке и фотографије о уништењу лежмирске цркве, плачки и уништењу фрушкогорских манастира и парохијских цркава, али и податке о умешаности Католичке цркве, односно њених представника који су учествовали у злочинима који су почињени над Српском православном црквом, њеним верницима и имовином у Срему. Отуда, аутор закључује да је „смишљено уништење православља у Срему један од најважнијих доказа геноцидних намера које су спрам српског становништва насељеног између Саве и Дунава имале хрватске власти НДХ“. Лапчевић овај закључак не доноси острашћено, већ тек након изнетих доказа које проналази у литератури, архивској грађи, изјавама сведока. Свака његова реч, одмерено извагана, ослоњена је и на раније изведене закључке на ову тему, а Лапчевић нарочито следи путоказе које је јасно оставио покојни академик Динко Давидов, који безвремено подсећа да током „трагичних дана НДХ Срем није страдао као партизанско упориште (што јесте био), већ пре свега као национално и духовно језгро српског народа...”

Књига Стеве М. Лапчевића *Мученици и јамари: страдања у Лежмиру 1942. и 1943.* није митолошка прича о апотеози, већ је она хришћанско сведочење о мучеништву и страдању православних Срба у Срему, те је стога препоручујем.

доц. др Снежана Б. Алексић
Универзитет МБ у Београду
Пословни и правни факултет

Snežana B. Aleksić,
historian, assistant professor PhD
MB University in Belgrade,
Faculty of Business and Law
snezanaaleksic3@gmail.com